

Література та джерела

1. Бондар С. Компетентність особистості: інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С.Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 2. – С.8-9
2. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І.В.Родигіна – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 96 с. – (Б-ка журн. «Управління школою»; вип. 8(32))
3. Сериков В.В. Природа педагогической деятельности и особенности профессионального образования педагога / В.В.Сериков // Педагогика – 2010. – № 5. – 2010. – С.29-37

В статье изложены результаты диагностического этапа исследования реального состояния сформированности общеобразовательной компетентности; определены основные подходы к реализации соответствующих условий по формированию рассмотренной в этом контексте компетентности, выделены ее четыре уровня; осуществлен подробный анализ практики по исследуемой проблеме, который обусловлен многогранностью освещаемого вида компетентности, как важного качества личности при осуществлении общеобразовательной подготовки в профессионально-технических учебных заведениях аграрного профиля.

Ключевые слова: диагностика, уровни, организация, общеобразовательная компетентность, методика.

The article presents the results of the diagnostic phase detailed study of the real state of formation of secondary competence of future skilled workers-agrarian; main approaches to the implementation of appropriate conditions for the formation have been considered in this context as well as competence, highlighting its four levels of formation; detailed analysis the state of practice on the research problem has been carried out, which is due to versatility shined kind of competence as an important personality traits with comprehensive training in vocational schools of agrarian profile of modern Ukraine that improves this training in the effective direction.

Key words: diagnosis, level of organization, comprehensive competence, methods.

УДК 372.118

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПУНКТУАЦІЇ НА ОСНОВІ ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Гончарук Олена Миколаївна
м.Луцьк

Відповідно до програми з української мови для початкових класів виокремлено актуальні вимоги навчання пунктуації. Окреслено методику інтегрованого вивчення правил розставлення розділових знаків на основі синтаксису і виразного читання – використання інтонуювання і паузації для виділення речень за метою висловлювання, окличністю, звертання, однорідних членів речення, складних речень. Зосереджено увагу на виробленні пунктуаційних умінь за допомогою вправ і завдань із дотриманням принципів систематичності, послідовності, наочності, провідної ролі вчителя, активності і свідомості учнів.

Ключові слова: пунктуація, розділові знаки, виразне читання, синтаксис, інтегроване навчання.

Одним із важливих завдань української загальноосвітньої школи є формування комунікативно компетентної особистості, яка бездоганно володіє мовними нормами. Державний стандарт початкової загальної освіти розглядає формування правописних навичок як важливий компонент мовленнєвої лінії освітньої галузі [2]. Фундамент для вивчення правописної пунктуаційної грамотності будується у початкових класах на уроках української мови і літературного читання. Тісний зв'язок між ними яскраво спостерігається під час вироблення вмінь і навичок використання розділових знаків на письмі з опорою на інтонаційне оформлення висловлювань, дотримання виразного читання.

Аналіз наукових досліджень у галузі лінгводидактики показує, що формуванню пунктуаційних умінь і навичок у початкових класах загальноосвітньої школи приділяється

невиправдано мало уваги. Вивчення використання розділових знаків учнями початкових класів торкалися О.М.Біляєв, Д.М.Кравчук, К.М.Плиско, Л.М.Симоненкова, І.П.Ющук, М.М.Шкільник у методичних вказівках до проведення уроків у 4 класі [1, с.45-63]; М.С.Вашуленко, О.І.Мельничайко, С.Г.Дубовик, М.А.Білецька, Л.В.Скуратівський, Н.А.Васильківська, М.Д.Захарійчук, І.А.Мовчун у підручниках з української мови для початкових класів; Е.Я.Палихата, О.М.Гончарук, І.Мірошниченко, інші в наукових статтях. Роботі над виразним читанням, яке прямо впливає на вироблення пунктуаційних умінь і навичок молодших школярів, присвячено праці А.Й.Капської, Г.А.Олійника, інших. Однак проблема формування пунктуаційних умінь і навичок учнів початкових класів на основі вироблення інтонаційного забезпечення засобами виразного читання досі науковцями не висвітлена. Практика засвідчує, що знання пунктуаційних правил і вмінь вживати розділові знаки на письмі в учнів молодших класів знаходяться на низькому рівні засвоєння. Недослідженість проблеми, низький рівень знань і вмінь учнів 1–4 класів вказують на актуальність проблеми вироблення в них пунктуаційних умінь і навичок у процесі інтегрованого навчання мови і виразного читання.

Мета статті – висвітлити органічну єдність вироблення пунктуаційних умінь і навичок учнів початкової школи на основі виразного читання та інтонаційного оформлення речень.

У програмі з української мови для 1–4 класів передбачається вироблення правильного інтонуювання, «речень, у кінці яких стоять різні розділові знаки» відповідно до мети

висловлювання [4, с.22], «речень, що містять звертання, однорідні члени речення» [4, с.30; 4, с.41], «речень зі звертаннями, що стоять на початку, в середині, у кінці речення; речень з однорідними членами, в яких є узагальнювальні слова» [4, с.57]. Згідно з програмою учні повинні називати і вживати «на письмі пунктуаційні знаки: крапку, кому, тире, знаки оклику і питання» [4, с.21], виділяти звертання комами, знаком оклику під час списування речень, самостійного складання тексту, написання диктанту [4, с.44]; уживати кому у складних реченнях (у навчальних вправляннях) [4, с.66]. Звертається увага на поєднання однорідних членів за допомогою інтонації перелічування та протиставлення.

Виразне читання в школі – це: 1) читання твору напам'ять або з підручника, що правильно передає ідею твору; 2) чітка дикція, правильна вимова звуків і звукополучень, слів, словосполучень та речень; 3) дотримання інтонації запитання, ствердження, заперечення; 4) дотримання інтонації емоційного забарвлення радості, смутку, захоплення, іронії тощо; 5) використання достатньої гучності, пауз, логічних наголосів, темпу, тембру. Зразком виразного читання слугує професійне художнє читання, яке відрізняється від шкільного виразного читання ступенем глибини, повноти і яскравості передачі ідейного змісту й образів твору. Методичними засобами розвитку виразного читання в учнів є: аналіз змісту, образів, підготовка до виразного читання; слухання зразкового читання, особливо одного твору різними читцями, аналіз цього читання; різні форми інсценування: від читання в ролях до підготовки інсценізації тощо... Основою виразного читання є тренування мовленнєвого апарату, розвиток дикції, а також вивчення закономірностей української орфоєпії, акцентування, інтонації. Виразне читання є методичним прийомом під час вивчення не тільки граматики, але й пунктуації, воно формує чуття мови, допомагає глибше зрозуміти значення речення, тексту [3, с.35-36].

Для пояснення поняття «читати виразно» учитель пропонує учням його тлумачення у вигляді правил, що вимагають дотримання: 1) орфоєпічних норм під час вимови звуків і звукополучень; 2) акцентуаційних норм; 3) інтонаційного виділення голосом слів і словосполучень, найбільш важливих і цінних для висвітлення змісту окремого речення й усього тексту, для «малювання» та «розфарбовування» картин, подій, характерів героїв тощо; 4) темпу (швидкість), сили голосу (гучність), що відповідають змісту; 5) пауз під час читання за наявності різних розділових знаків у середині й у кінці речення. Адже пауза – це «зупинка артикуляційних рухів мовних органів, яка супроводжується перервою в подачі голосу» [7, с.427]; 6) інтонаційного оформлення однорідності (перелічення, протиставлення), інтонаційного оформлення речень, що відповідають меті висловлювання (емоційності спілкування – запитання, спонування, розповіді, окличності).

У мовленні пауза пов'язана з мовно-комунікативними причинами: закінчення процесу мовлення або певного мовленнєвого відтинку (синтаксична пауза), потребою часу для обдумування, добору належного слова, фрази (пауза хезитації), для увиразнення, виділення наступного тексту (емфатична пауза), перерва у мовленні з психологічних причин (емотивна (психологічна) пауза). Пауза може бути зумовлена і фізіологічною причиною – потребою зробити вдих (так звана люфт-пауза). За тривалістю здебільшого виділяють три види пауз: короткі, середні й довгі (при докладнішому аналізі – також найкоротші і найдовші) [6, с.185].

У навчальному тексті під час виразного читання найчас-

тіше виділяють інтонаційно-логічні та інтонаційно-синтаксичні паузи. Функція перших – відокремити одну думку від іншої, допомогти з'ясувати їх змістове наповнення. Якщо не робити логічних пауз, матимемо суцільний (злитий) текст, у якому незрозуміло, які слова в реченні пов'язані за змістом і об'єднані інтонаційно. Інтонаційно-синтаксичні паузи відповідають розділовим знакам у письмовому мовленні.

Правила виразного читання спрямовані на формування пунктуаційних умінь і навичок учнів початкових класів для розставлення розділових знаків у кінці речень, у реченнях з однорідними членами, звертаннями, у складних реченнях за допомогою дотримання пауз і використання відповідної до змісту інтонації.

На думку Г.А.Олійника [5, с.14-19], ще в добукарний період першокласники слухають читання і розповідь учителем цілих текстів, пояснень тощо. Вони вчать уважно слухати, відповідати на запитання, передавати власні думки, почуття, аналізувати, встановлювати послідовність слів у реченні. Це сприяє розвитку мовного слуху, що є важливою умовою подальшого навчання виразного читання текстів, а згодом і формування правописних умінь і навичок. У букварний період така робота дещо ускладнюється, її обсяг збільшується. Розвиток навичок виразного читання має інтегруватися із процесом навчання пунктуації. Учням подаються відомості про основні типи інтонації залежно від мети спілкування за допомогою розповіді учителя: 1) якщо в реченні про когось або про щось розповідається, то в кінці ставиться крапка; 2) якщо в реченні про когось або про щось запитують, то в кінці ставиться знак питання; 3) якщо в реченні звучить заклик, емоційно виражаються почуття, то це окличне речення і в кінці його ставиться знак оклику; 4) якщо в реченні звучить спонування, то воно називається спонукальним і в кінці такого речення може ставитися крапка або знак оклику – і використання яскравої наочності чи технічних засобів із прикладами речень, про які велася розповідь, оформленими барвистими кольорами.

Завдання для вправ на закріплення матеріалу про уживання розділових знаків у кінці речення: 1) сприйняти на слух речення, в яких є повідомлення, запитання, прохання, наказ, спонування до дії, назвати знак, який потрібно поставити в його кінці. Наприклад, учитель із букваря зачитує речення, різні за метою висловлювання та інтонацією (*Є у сонця небо синє, і гніздечко – у пташини, а у кожної людини є матуся – Батьківщина. Учися, мій друже, відмінником будь, люби і поля, і діброви! Де той білий котик зник?*); 2) прочитати з інтонацією запропоновані речення, пояснити розділові знаки, які стоять у їх кінці (за матеріалами букваря: *Ишов сніжок на торжок продавати кожушок. Чому це ти, сестрице, така непривітна до мене? Ти прокинься рано-рано, лиш над містом сонце встане, привітайся з ластівками, з кожним променем ласкавим. Бджоли, бджоли, бджоленята, вилітайте погуляти!*); 3) скласти речення за метою висловлювання за допомогою допоміжних опор, записати їх, поставити розділові знаки; 4) побудувати речення за метою висловлювання на запропоновану учителем тему, поставити потрібні розділові знаки; 5) робота в парах: побудувати діалог на запропоновану тему. Записати 1-2 репліки, виражені різними реченнями за метою висловлювання, поставити потрібні розділові знаки. Отже, до виконання вправ, пов'язаних із вивченням пунктуації на уроках мови, пропонуємо долучати роботу з виразним читанням під час опрацювання матеріалів текстів букваря.

Набуті першокласниками вміння й навички вживання розділових знаків поглиблюються і вдосконалюються у другому класі. На уроках мови учні повторюють знання про

види речень за метою висловлювання і практично ознайомлюються зі словами-звертаннями, вираженими власними іменами, які стоять на початку речення. У процесі проведення вправ потрібно звертати увагу на інтонування речень зі звертанням як на уроках читання, так і мови, розподіляти роботу з цієї теми у часі так, щоб на засвоєння правил про звертання припадало декілька уроків. У другому класі, як і в першому, проводяться вправи за допомогою яскравої наочності, комп'ютера, магнітофонних записів, які сприятимуть формуванню пунктуаційних умінь. Вони можуть мати такі завдання: 1) за продемонстрованим у комп'ютері сюжетом складати речення за метою висловлювання, використовувши у питальних і спонукальних реченнях звертання; промовити їх з інтонацією; 2) записати складені речення, пояснити вживання розділових знаків у кінці речень і в реченнях зі звертаннями; 3) відшукати в тексті речення з виділеними звертаннями, пояснити вжиті розділові знаки; 4) віднайти в тексті речення зі звертаннями, поставити потрібні розділові знаки, пояснити їх; 5) скласти репліки-речення за допоміжними опорами, записати 1–2 репліки зі звертаннями, пояснити розділові знаки; 6) під час вироблення навичок виразного читання використовуються матеріали читанки з реченнями за метою висловлювання та звертаннями, зокрема: «Два півники», «Зайчику, зайчику», «Іди, іди, дощичку», «Глухий дощик», «Подоляночка», «Влітку день годує рік», «Колобок», «Горобець та билина», «Лисичка-сестричка», «Як дівчина короля перехитрила» та багато інших; 7) виділення і зачитування речень зі звертаннями, реченнями за метою висловлювання та оличністю.

У третьому класі учні повторюють теоретичний матеріал про розповідні, питальні, спонукальні та окличні й неокличні речення, вивчають матеріал про звертання і вживання розділових знаків у реченнях зі звертаннями. Учителю пояснює, що питальні речення мають питальні слова (*коли, де, як, чи, звідки, скільки* та інші), можуть мати звертання і формули мовленнєвого етикету, наприклад: *Скільки тобі вже років? Петрику, скажи, будь ласка, скільки тобі вже років?* Спонукальні речення відрізняються тим, що в них використовуються формули мовленнєвого етикету і також звертання, наприклад: *Скажіть, будь ласка, де ваша мама. Діти, скажіть, будь ласка, де ваша мама.* При вивченні окличних речень звертаємо особливу увагу на особливості їх інтонування, оскільки вимовляються з окликом, підвищеним голосом, з виділенням того слова, яке особливо сильно виражає почуття, наприклад: *Ой яка чудова українська мова!* (О. Підсуха). Щоб закріпити набуті знання про особливості основних типів інтонації, виробити необхідні навички розставлення розділових знаків пропонуються різні форми і прийоми роботи, наприклад: 1) читання одного й того ж речення з різною інтонацією – констатувальною, запитальною, спонукальною, окличною; 2) виділення із текстів, запропонованих учителем, речення за метою висловлювання, зачитування їх із правильною інтонацією; 3) складання вивчених видів за допоміжними опорами – ілюстрацією, серією малюнків, картинами; словами, словосполученнями, деформованим текстом тощо, робота над правильним їх інтонуванням. Вимовляючи розповідні речення, голос поступово підвищуємо, а потім знижуємо в кінці. У питальних реченнях виділяють логічним наголосом те слово, про що саме запитуємо. Ним може бути не лише питальне, але й будь-яке інше слово. Для спонукальних речень характерна особлива інтонація, яка виражає прохання, пораду, наказ, уживання звертання до осіб, із якими спілкуються тощо.

Особливо детально вчитель має працювати над ви-

робленням пунктуаційних умінь і навичок у реченнях зі звертаннями, які виражаються одним, двома або декількома словами, звертати увагу на інтонування речень зі звертаннями. У вимові звертання виділяються особливою кличною інтонацією. Найсильніша вона в тих випадках, коли звертання непоширене і стоїть на початку речення. Поширені звертання вимовляються із послабленою інтонацією. Для звертань у середині речення інтонація характеризується зниженням голосу, прискореним темпом вимови. Звертання, які стоять у кінці речення, зазвичай слабо виділяються у вимові, крім ужитих в кінці окличних речень. Важливо є робота над можливим сплутуванням звертання і підмета в реченнях, адже звертання, як і підмет, здебільшого виражається схожими формами іменника. Також важливо ознайомити учнів із поширеними звертаннями, до складу яких входять прикметники та присвійні займенники [1, с. 45–63].

Для закріплення вивченого упродовж перших двох років навчання і сприйнятого у третьому класі систематично проводяться вправи на:

1) розпізнавання розповідних, питальних, спонукальних, окличних і неокличних речень та речень зі звертаннями у текстах підручників з української мови і літературного читання;

2) зачитування речень із використанням відповідної інтонації;

3) розставлення відповідних розділових знаків у проаналізованих реченнях, коментування потреб їх уживання;

4) відображення вивчених видів речень, речень зі звертаннями у комп'ютерних презентаціях, на яскраво оформлених таблицях;

5) запис речень за метою висловлювання та окличністю і речень зі звертаннями на дошці й в учнівських зошитах.

У четвертому класі учні передусім повторюють пунктуаційні уміння і навички, здобуті у попередніх класах (розділові знаки у кінці речень за метою висловлювання, в окличних і неокличних реченнях, у реченнях зі звертаннями), які не потребують використання яскравої наочності чи технічних засобів. Вивчення ж пунктуації розпочинається із засвоєння знань про речення з однорідними членами і складні речення, що вимагає використання під час пояснення і закріплення вивченого яскравого оформлення у комп'ютерних програмах і за допомогою наочності. Ця робота вимагає інтонування вивчених речень із використанням пауз для набуття пунктуаційних навичок, визначених програмою. Розпочати роботу над пунктуацією доцільно зі спостережень над реченнями з однорідними членами – визначення їх у тексті, дотримання перелічувальної інтонації, вміння поставити питання. Продовжити її слід проведенням вправ на вироблення навичок уживання ком при однорідних членах речення, з'єднаних однією інтонацією або одночасно сполучниками та інтонацією. Тому робота над цим матеріалом передбачає: 1) відшукування речень з однорідними членами у вправах підручника з української мови і читанках, інтонування цих речень (дотримання пауз); 2) складання речень з однорідними членами за допоміжними опорами; 3) записування речень з однорідними членами під диктовку вчителя, самостійне розставлення розділових знаків, індивідуальне пояснення потреби їх уживання.

Згідно із програмою учні четвертого класу ознайомлюються зі складним реченням лише в загальних рисах, виконуються вправи, в яких розглядаються складносурядні і складнопідрядні речення, хоч види зв'язку між простими реченнями у складному не вивчаються. Учителю під час роботи над складними реченнями наголошує на таких видах інформації:

1) якщо в реченні є одна граматична основа (підмет і присудок), то воно просте, якщо дві чи більше граматичних основ, то воно складне, наприклад: *Синє глибоке небо розгортає своє безкрає поле* (Панас Мирний). *Повітря дихало зимою, замовкла річка під горою*;

2) прості речення у складному можуть поєднуватися лише інтонацією, наприклад: *Темна ніч стояла над землею, спали міцним сном втомлені села*;

3) прості речення у складному можуть поєднуватися інтонацією і сполучниками *і, й, та, а, але*, наприклад: *Вітер стих, і чистий, свіжий сніг сріблом сяє під блакитним наметом неба* (М. Коцюбинський);

4) прості речення у складному можуть поєднуватися сполучниками *що, щоб, де, куди, який, коли, тому що*, наприклад: *Вранці впливло ясне сонечко на погідне небо*

поглянути, що зробила ніч із землею (М. Коцюбинський).

Під час вивчення складного речення вчитель звертає увагу учнів на інтонування всіх видів складних речень, уживання розділових знаків у складних реченнях. Важливим чинником у вивченні пунктуації учнями початкових класів є не тільки опора на синтаксис, виразне читання, але й навикористання асоціативної методики, зокрема, кольористичного методу. Суть його полягає у позначенні мовного матеріалу певними кольорами, які допомагають краще запам'ятовувати і правильно ним послуговуватися у писемній мовленнєвій практиці.

Перспективи формування пунктуаційних умінь і навичок вбачаємо у дослідженні вивчення пунктуації учнями початкових класів на основі допоміжного демонстраційного і дидактичного матеріалу.

Література та джерела

1. Біляев О.М. Вивчення української мови в четвертому класі шкіл з російською мовою навчання: методичні рекомендації / [О.М.Біляев, Д.М.Кравчук, К.М.Плиско, Л.М.Симоненкова, М.М.Шкільник, І.П.Ющук]. – К.: Рад. школа, 1979. – 151 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2006. – № 2.
3. Львов М.Р. Словарь-справочник по методике русского языка: Учеб. пособие для студентов / М.Р.Львов. – М.: Просвещение, 1988. – 240 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К.: Освіта, 2012. – 392 с.
5. Олійник Г.А. Формування навичок виразного читання в 1 класі: [Посібник] / Г.А.Олійник. – Тернопіль: СМП «Астон», 2001. – 178 с.
6. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посібник / О.А.Сербенська. – Львів, 2003. – 212 с.
7. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкрапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 600 с.

Соответственно к программе по украинскому языку для начальных классов определены актуальные требования к обучению пунктуации. Очерчена методика интегрированного изучения правил расстановки знаков препинания на основе синтаксиса и выразительного чтения – использование интонирования и паузации для выделения предложений по цели высказывания и восклицания, обращения, однородных членов предложения, сложных предложений. Сосредоточено внимание на выработке пунктуационных умений с помощью упражнений и заданий с придерживанием принципов систематичности, последовательности, наглядности, ведущей роли учителя, активности и сознательности учащихся.

Ключевые слова: пунктуация, знаки препинания, выразительное чтение, синтаксис, интегрированное обучение.

According to the framework of the Ukrainian language for primary school, the actual demands to the teaching punctuation have been determined. The methodic of the integrated teaching of the rules of positioning punctuation marks based on syntaxes and expressive reading have been considered – usage of tones and pauses for clarifying the sentences according to the purpose of the utterance, exclamation, addressing, homogeneous members of the sentences, complex sentences. The emphasis has been put on developing punctuation skills through exercises and tasks of the principles of regularity, consistency, visual aids, leading role of a teacher, students' activity and conscience.

Key words: punctuation, punctuation marks, expressive reading, syntaxes, integrated teaching